

۸۷/۱۰۰۷۸۱
۸۷/۱۰۱۱۵

۹۳ ۷ ۱۲

دانشگاه شهید بهشتی

پژوهشکده علوم محیطی

گروه حقوق محیط زیست

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

حقوق محیط زیست

عنوان

حق بر محیط زیست سالم و جایگاه آن در نظام حقوقی ایران

استاد راهنما

دکتر اردشیر امیر ارجمند

استاد مشاور

دکتر ژانت الیزابت بلیک

نگارنده

وحید قره بلاغی

تابستان ۱۳۸۷

۹۳۷۱۲

کتابخانه تخصصی حقوق
شماره ثبت کتاب: ۱۳۸۷/۱۰۹

مطالب مندرج در این پایان نامه صرفاً بیان عقاید دانشجو است و پژوهشگر هیچ گونه مسئولیتی در قبال نظریات مطرح شده ندارد.

پیشکش:

به علفهای هرزی که تنها به گناه نابینایی فرزندان آدم مردند، به ابرهای سرگردانی که پیشقراولان قهر طبیعتند، به گریه های خاموش زمین، به سروهای آزاده ای که با تیغ انسان، برترین موجود خلقت، بی هیچ فریادی جان دادند.

تقدیم به کلمه آزادی و آزادگانی که فریاد زمین را شنیدند، روح طبیعت را فهمیدند و با دردهای این ناموس مقدس گریستند و آنانی که مصداق این کلمه مبارکند:

پدر عزیزم، مادر مهربانم...

بسمه تعالی

«صورتجلسه دفاع از پایان نامه دانشجویان دوره کارشناسی ارشد»

بازگشت به مجوز دفاع شماره ۲۶۷۹/۲۰۰/ت/د مورخ ۱۳۸۷/۶/۱۰ جلسه هیأت داوران ارزیابی پایان نامه آقای وحید قره بلاغی به شماره شناسنامه ۲ صادره از داراب متولد ۱۳۵۵ دانشجوی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته رشته حقوق محیط زیست با عنوان:

حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران

به راهنمایی:

آقای دکتر اردشیر امیرارجمند

طبق دعوت قبلی در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۲۷ تشکیل گردید و بر اساس رأی هیأت داوری و با عنایت به ماده ۲۰ آئین نامه کارشناسی ارشد مورخ ۷۵/۱۰/۲۵ پایان نامه مزبور با نمره ۱۹ نمره و درجه ۴۴ مورد تصویب قرار گرفت.

۱- استاد راهنما: آقای دکتر اردشیر امیرارجمند

۲- استاد مشاور: خانم دکتر زانت الیزابت بلیک

۳- استاد داور: آقای دکتر محمد حسین رضانی قوام آبادی

۴- نماینده تحصیلات تکمیلی گروه: آقای دکتر زریں فرکت

حس

از راهنمایی های ارزنده و بی دریغ اساتید فرزانه جناب
آقای دکتر اردشیر امیرارجمند و سرکار خانم دکتر
بلیک صمیمانه قدردانی می نمایم. تلاشهای دلسوزانه ی
آقای دکتر رضائی و داوری مسئولانه ی ایشان را ارج
مینهم. از ریاست محترم پژوهشکده آقا دکتر لیاقتی و
اساتید ارجمندی که نزد ایشان تلمذ کرده ام
سپاسگزارم. از کارکنان دلسوز پژوهشکده بویژه سرکار
خانم سلامت، آقای مجید زهری، آقای عبدی و خانم
دیبایی وسایر دوستانی که مرا در جمع آوری پایان نامه
یاری کردند صمیمانه قدردانی مینمایم.

نام خانوادگی: قره بلاغی

نام: وحید

رشته تحصیلی: حقوق محیط زیست

پژوهشکده علوم محیطی دانشگاه شهید بهشتی

استاد راهنما: دکتر اردشیر امیرارجمند

عنوان پایان نامه: حق بر محیط زیست سالم و جایگاه آن در نظام حقوقی ایران

تاریخ دفاع: ۱۳۸۷/ ۶/ ۲۷

محیط زیست بستر رشد فردی، کمال اجتماعی، توسعه انسانی و اقتصادی است. سلامت اجزای

جاندار و غیر جاندار محیط زیست از لوازم سلامت فرد و جامعه است.

اگر روزی کلیت حیات، حقی قابل حمایت بود، امروزه کیفیت و چگونگی حیات، مساله ی بشر

است. این همه موید حضور حق فردی و جمعی بر محیط زیست سالم است. افزایش دغدغه

زیست محیطی در سطح نظام بین الملل که با اوج گیری مسائل زیست محیطی همراه بود،

تلاشهای بین المللی در سطح حقوق بین الملل و به دنبال آن در سطح داخلی کشورها را به

همراه داشت. ایران نیز به عنوان عضو فعال جامعه جهانی، ضمن پیوستن به بسیاری از اسناد

زیست محیطی بین المللی، در سطح حقوق داخلی نیز تلاشهایی را در حوزه های مختلف

تقنین، اجراء و قضا صورت داده است که مبین حضور حق بر محیط زیست سالم در جامعه

است. کیفیت این حضور موضوع تحقیق حاضر است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۷	بخش اول: شناسایی حق بر محیط زیست سالم از منظر حق بودن
۸	فصل اول: کلیات و مفهوم حق بر محیط زیست سالم
۹	مبحث اول: مفهوم حق بر محیط زیست سالم و بررسی مبانی حق مذکور
۹	گفتار اول: مفهوم حق و حق بر
۹	بند ۱: تعریف حق
۱۳	بند ۲: محتوای حق ها با تأکید بر نسل سوم حقوق بشر
۱۵	گفتار دوم: مفهوم محیط زیست
۱۷	گفتار سوم: مبانی حق بر محیط زیست سالم
۱۷	بند ۱: مبانی فلسفی حق بر محیط زیست سالم
۱۷	۱-۱: زیست محورها
۱۹	۱-۲: انسان محورها
۲۰	بند ۲: مبانی سیاسی حق بر محیط زیست سالم
۲۱	۲-۱: زیست بوم گرایی
۲۲	۲-۲: فمینیسم
۲۳	۲-۳: سوسیالیسم
۲۵	۲-۴: لیبرالیسم - سرمایه داری
۲۷	۲-۵: حاکمیت سیاسی اسلام و نظام جمهوری اسلامی
۲۹	مبحث دوم: شناسایی، ویژگیها، محتوا و صاحبان حق بر محیط زیست سالم
۲۹	گفتار اول: شناسایی حق بر محیط زیست سالم
۲۹	بند ۱: تاریخچه حق بر محیط زیست سالم
۳۰	بند ۲: شناسایی حق بر محیط زیست سالم
۳۰	۲-۱: حق بر محیط زیست سالم در اسناد بین المللی و منطقه ای
۳۴	۲-۲: شناسایی حق بر محیط زیست سالم در دگرترین حقوقی

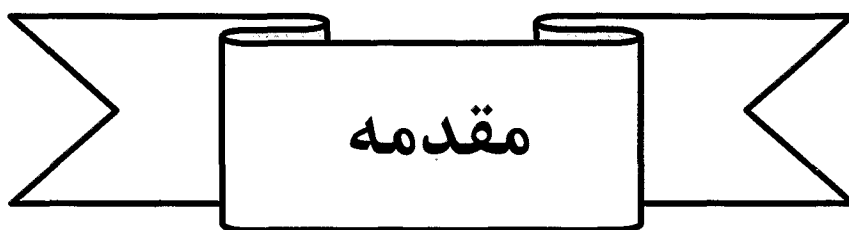

- ۳۴: ۲-۳: شناسایی حق بر محیط زیست سالم در رویه های بین المللی
- ۳۶: ۲-۴: شناسایی حق بر محیط زیست سالم در حقوق داخلی کشورها
- ۳۷: ۲-۵: شناسایی حق بر محیط زیست سالم در عرف بین المللی
- ۳۸: گفتار دوم: ویژگیها، محتوا و عناصر حق بر محیط زیست سالم
- ۴۰: بند ۱: ویژگیهای حق بر محیط زیست سالم در چارچوب حق همبستگی
- ۴۲: بند ۲: عناصر و محتوای حق بر محیط زیست سالم
- ۴۲: ۲-۱: حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی
- ۴۵: ۲-۲: حق مشارکت در تصمیم گیری های زیست محیطی
- ۴۹: ۲-۳: حق اقامه دعوی و جبران خسارات زیست محیطی
- ۵۱: ۲-۴: شفافیت، کارآمدی و پاسخگویی دولت و حاکمیت قانون
- ۵۳: گفتار سوم: صاحبان حق بر محیط زیست سالم
- ۵۳: بند ۱: افراد اعم از حقیقی و حقوقی
- ۵۴: بند ۲: دولت ها
- ۵۶: بند ۳: سازمانهای غیر دولتی زیست محیطی
- ۵۸: **فصل دوم: جایگاه حق بر محیط زیست سالم در نظام بین المللی حقوق بشر**
- ۵۹: مبحث اول: ارتباط حق بر محیط زیست سالم با نسل های حقوق بشر
- ۵۹: گفتار اول: حقوق بشر در اسناد بین المللی
- ۵۹: بند ۱: تعریف حقوق بشر
- ۶۰: بند ۲: اسناد بین المللی حقوق بشر
- ۶۱: گفتار دوم: ارتباط بین حق بر محیط زیست سالم با نسل اول و دوم حقوق بشر
- ۶۳: گفتار سوم: ارتباط حق بر محیط زیست سالم با حقوق همبستگی
- ۶۴: بند ۱: حق بر محیط زیست سالم و حق توسعه
- ۶۵: بند ۲: حق بر محیط زیست سالم و حق بر صلح
- ۶۵: بند ۳: حق بر محیط زیست سالم و حق بر میراث مشترک بشریت
- ۶۷: مبحث دوم: اصول محتوایی حقوق محیط زیست
- ۶۷: گفتار اول: اصل استفاده غیر زیانبار از سرزمین

۶۸	گفتار دوم: اصل همکاری
۷۰	گفتار سوم: اصل پیشگیری
۷۲	گفتار چهارم: اصل احتیاط
۷۴	گفتار پنجم: اصل ارزیابی خطرات زیست محیطی
۷۴	گفتار ششم: اصل آلوده کننده پردازد
۷۵	گفتار هفتم: اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت
۷۶	گفتار هشتم: اصل انصاف
۷۸	بخش دوم: جایگاه و تضمینات حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران
۸۰	فصل اول: جایگاه حق بر محیط زیست در دو حوزه تقنین و اجراء
۸۱	مبحث اول: جایگاه حق بر محیط زیست سالم در فقه اسلامی و امامیه
۸۵	مبحث دوم: شناسایی و حمایت از حق بر محیط زیست سالم در حوزه تقنین
۸۵	گفتار اول: شناسایی و حمایت از حق بر محیط زیست در اسناد بین المللی مورد تصویب مجلس شورای اسلامی
۹۳	گفتار دوم: جایگاه حق بر محیط زیست سالم در قوانین داخلی ایران
۹۳	بند ۱: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۹۵	بند ۲: قوانین برنامه ای
۹۵	۲-۱: توجه به حقوق محیط زیست در سند چشم انداز
۹۶	۲-۲: برنامه دوم توسعه
۹۶	۲-۳: برنامه سوم توسعه
۹۷	۲-۴: برنامه چهارم توسعه
۱۰۱	بند ۳: قوانین عام زیست محیطی
۱۰۱	۳-۱: قانون مدنی
۱۰۲	۳-۲: قانون مسئولیت مدنی
۱۰۲	۳-۳: قانون کار
۱۰۳	۳-۴: قانون مجازات اسلامی
۱۰۴	۳-۵: سایر قوانین عام زیست محیطی

- بند ۴: قوانین خاص زیست محیطی ۱۰۴
- گفتار سوم: جایگاه اصول محتوایی حقوق محیط زیست در قوانین داخلی ۱۱۱
- بند ۱: اصل حفاظت و پیشگیری ۱۱۱
- بند ۲: اصل همکاری ۱۱۳
- بند ۳: اصل آلوده کننده بپردازد ۱۱۴
- بند ۴: اصل مشارکت ۱۱۵
- بند ۵: اصل اطلاع رسانی ۱۱۵
- بند ۶: اصل انصاف ۱۱۶
- بند ۷: اصل ارزیابی زیست محیطی ۱۱۷
- گفتار چهارم: حمایت از حق بر محیط زیست سالم در چهار چوب نظارت های قوه مقننه ۱۱۸
- مبحث دوم: حق بر محیط زیست سالم در حوزه اجراء ۱۲۳
- گفتار اول: حمایت از حق بر محیط زیست سالم در چار چوب مصوبات قوه مجریه ۱۲۳
- بند ۱: هوا ۱۲۳
- بند ۲: آب ۱۲۴
- بند ۳: خاک ۱۲۵
- بند ۴: جنگل ۱۲۶
- بند ۵: تنوع زیستی ۱۲۶
- بند ۶: صنعت و توسعه زیست گاههای انسانی ۱۲۶
- گفتار دوم: سایر حمایت های قوه مجریه از حق بر محیط زیست سالم ۱۲۸
- بند ۱: شاخصه های دولت سبز در ایران ۱۲۸
- بند ۲: نقش رئیس جمهور ۱۳۱
- بند ۳: جایگاه حق بر محیط زیست سالم و اصول محتوایی آن در دولت و سازمانهای دولتی ۱۳۲
- ۳-۱: نقش دولت و سازمان های دولتی مربوطه در ارتقاء فرهنگ زیست محیطی ۱۳۲
- ۳-۲: جایگاه اصل ارزیابی اثرات زیست محیطی در دولت ۱۳۳
- ۳-۳: توجه به اصل مشارکت زیست محیطی در دولت ۱۳۴
- بند ۴: سهم سازمان حفاظت محیط زیست ارتقاء حق بر محیط زیست سالم ۱۳۵
- گفتار سوم: حمایت از محیط زیست سالم در سازمانهای غیر دولتی در ایران ۱۳۸

۱۴۱	فصل دوم: حمایت قضایی از حق بر محیط زیست سالم
۱۴۲	مبحث اول: جرم انگاری و پاسخ کیفری. در حوزه حقوق محیط زیست
۱۴۲	گفتار اول: جرم انگاری زیست محیطی
۱۵۱	گفتار دوم: پاسخ های کیفری به جرائم محیط زیست
۱۵۵	گفتار سوم: پیشگیری از وقوع جرم زیست محیطی
۱۵۹	گفتار چهارم: آیین دادرسی رسیدگی به دعاوی زیست محیطی
۱۶۱	گفتار پنجم: جایگاه حق بر محیط زیست سالم در رویه قضایی ایران
۱۶۳	گفتار ششم: حق دادخواهی زیست محیطی در نظام حقوقی ایران
۱۶۶	مبحث دوم: حفاظت از محیط زیست در چارچوب نظام مسئولیت
۱۶۶	گفتار اول: مسئولیت (مدنی و کیفری) دولت، سازمانهای دولتی و اشخاص حقوقی در خسارات زیست محیطی
۱۶۶	بند ۱: مسئولیت مدنی دولت، سازمان های دولتی و اشخاص حقوقی
۱۶۸	بند ۲: مسئولیت کیفری دولت و اشخاص حقوقی در ارتکاب جرم زیست محیطی
۱۶۹	گفتار دوم: مسئولیت بین المللی دولت در خصوص اقدامات زیانبار زیست محیطی
۱۷۳	نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات
۱۷۹	فهرست منابع و مآخذ
۱۹۰	ضمایم

تورا چه سود از باغ و درخت

که با یاس ها

به داس سخن گفته ای

آنجا که قدم بر نهاده باشی

گیاه از رستن تن می زند

چرا که تو

تقوای خاک و آب را

هرگز

باور نداشتی.. (احمد شاملو)

هانا آرنه در ۱۹۸۵ اعلام کرد که « همانا زمین خمیر مایه اصلی وضعیت بشری است... » بعد از آن پیش بینی حکیمانه اگر چه جامعه بشری کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم را نیز در باب تکریم ابواب زمین در کارنامه داشت. اما حتی کارگزاران استکهلم نیز کمتر بدین دقت به زمین نگریسته بودند. در واقع جامعه جهانی نمی خواست « که دهان را بگشاید اگر ماه برآید... ». مفاد استکهلم آینه تمام نمای انگاره های خواص جامعه جهانی در خصوص کره زمین است. انگاره هایی که دائما رو به تحول است. انگاره هایی که در باور بازیگران اصلی استکهلم نمی آمد، امروز حتی در دوردست های جهان سوم نیز یقین عمومی بدل شده است. بشریت به ویژه در این چند دهه در مواجهه با آنچه که جهانی شدنش می خوانند با چالش های جدی مواجه گردید. چالش هایی که گاه با ارائه آموزه های متعارض و لایجتماع، حاکمیت های سیاسی را در ایجاد نظام حق و تکلیف با مشکلاتی مواجه نمود. « بزرگترین چالش نظری جهان گستری از قضا موفقیت آن در ایجاد جهان به هم پیوسته است، جهان گستری بدین معنا

جامعه ای ایجاد کرده است که افراد جامعه بشر را به هم نزدیک تر زندگی می کنند اما بشر را به جهان صلح آمیز نزدیک تر ساخته است»^۱

سابق بر آن بشریت مقولات مختلفی را که در بیان نظری، نسل های حقوقی بشر نامیده می شوند، طی نموده است. مقوله اول که به تعبیر حقوقی نسل حقوق بشر خوانده شد، در تاریخ کهن بشری، در آموزه های ادیان مختلف و قبل از آن در فطرت انسانی ریشه داشت، نهایتاً در اسنادی چون اعلامیه حقوق بشر و شهروند مصوب ۱۷۸۹ فرانسه و به ویژه در میثاق بین المللی حقوق مدنی- سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ انعکاس یافت و امروزه شاید در کمتر قانون اساسی باشد که بر ضیانت آن تأکید نشده باشد. حقوق مندرج در این نسل بر خاسته از مفاهیم لیبرالیسم و در راستای توجه به اصالت فرد در مقابل قدرت سیاسی است. نسل دوم حقوق بشر که خاستگاه آن با رشد تفکرات نئومارکسیستی و در راستای استقرار برابری و عدالت اجتماعی، با هدف نفع عمومی ایجاد شد، تحت عنوان حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به ویژه از اوایل قرن بیستم، بطور رسمی مورد شناسایی کشورها قرار گرفت. نسل سوم حقوق بشر که بارشد بشر معاصر، انسانی تر، اجتماعی تر شدن وی همراه بود، چون اخلاف خود در پاسخ به ضرورت های موجود ایجاد شد و عنوان حقوق همبستگی را یافت. وجه تسمیه نسل مذکور علاوه بر بیان ضرورت های موجود، تا حدودی در تعیین مصادیق نیز رهگشاست. مصادیقی چون حق بر صلح، حق بر توسعه، حق بر میراث مشترک و نهایتاً حق بر محیط زیست سالم.

این مقوله همانگونه که در مصداق نابالغ است در محتوا نیز به کمال خود نرسیده است. از مصادیق بارز این مقوله حق بر محیط زیست سالم است. همداستانی این حق با سایر حقوق این نسل بویژه حق بر توسعه بیانگر ارتباط تنگاتنگ مصادیق مذکور است که شرح آن در آینده خواهد آمد. حق بر محیط زیست سالم دوران ابتدایی خود را سپری می کند، اما در مقایسه با سایر مصادیق هم عرض، بیشتر مورد استقبال حقوق بین الملل و حقوق داخلی گرفته است. این توجه هم مستقلاً و هم در مواجهه با حق بر توسعه و ترکیب توسعه پایدار است.

پیدایش و توسعه حق بر محیط زیست سالم، به عنوان حقوق نسل سوم با افزایش هر چه بیشتر مسائل و مشکلات زیست محیطی همراه بود. «تخریب لایه ازن»، پدیده «ال نینو»^۲، «تغییرات آب و هوایی»،

^۱-رجایی، پدیده جهانی شدن به وضعیت بشری و تمدن اطلاعاتی، ترجمه عبدالحسین آزرنگ، انتشارات آگاه، چاپ دوم، پاییز ۸۲، ص ۱۴۸

^۲-ال نینو (EL NINO) جریان گرم جنوبی است که در طول سواحل اقیانوس آرام در جنوب آمریکا در ماه دسامبر اتفاق می افتد.

«باران های اسیدی»، «انفجار جمعیت»، «نابودی روز افزون جنگلها و گونه های نادر گیاهی و حیوانی، همگی جهان را به سمت یک فاجعه زیست محیطی پیش برده و آینده کره زمین را با ابهام مواجه ساخته است.

دوره سوم ارتباط بشر با محیط زیست، عصر «آگاهی»، تعامل و همزیستی با طبیعت و محیط زیست» است. اوج این آگاهی های زیست محیطی (دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰)، که با اوج مصائب زیست محیطی بشر همراه بود را عصر بیداری و آگاهی اکولوژیک بشر می دانند. در این دوره بشر معاصر دریافت که اگر شیوه زندگی، روشهای تولید و مصرف خود را به طور جدی تغییر ندهد، هر چه بیشتر باید شاهد نابودی طبیعت پیرامون خود باشد. به همین دلیل به شکل یک جنبش بین المللی به همکاری های گسترده بین المللی در جهت نهادینه کردن حق بر محیط زیست سالم و حقوق محیط زیست متوسل گردید.

نگاهی به وضعیت ایران نیز نشان دهنده اهمیت تاریخی توجه به حق بر محیط زیست سالم است. ایران کشوری است که در منطقه ای خشک از آسیا و جهان قرار گرفته است. حدود دو سوم آن را بیابان تشکیل می دهد و تنها در قسمتهای شمالی و بخشی از قسمت غربی آن جنگل وجود دارد که آن هم به شدت در حال تخریب است. وضعیت از بین رفتن مراتع نیز بسیار شدید تر است. وجود دام مازاد بر ظرفیت در مراتع و چرای بی رویه، به فقر هر چه بیشتر مراتع دامن می زند. فرسایش دائمی خاک بر اثر از بین رفتن مراتع و افزایش وقوع سیل، از بین رفتن پوشش گیاهی اعم از مراتع و جنگلها و تحدید روز افزون جمعیت وحوش، از بین رفتن بسیاری از گونه های ارزشمند و منحصر به فرد جانوران ایرانی، مسائل و خطرات توسعه ی همه جانبه کشور، حضور کارخانه ها و واحدهای تولیدی، افزایش جمعیت کشور و جوان بودن آن، وابستگی رو به افزایش شهروندان به اتومبیل و مشکلات آن و فاصله گرفتن از سنتهای مناسب، تنها بخشی از مسائل زیست محیطی کشور است که اهمیت توجه به حق بر محیط زیست سالم را بیش از پیش نشان می دهد.

بخش اول عنوان تحقیق در بردارنده این سوال است که آیا حق بر محیط سالم به عنوان یک حق بشری در نظام حقوق بین الملل و جمهوری اسلامی ایران مورد شناسایی قرار گرفته است و به فرض پاسخ مثبت این شناسایی از جایگاهی بر خوردار است؟

با فرض پاسخ مثبت به سوال اصلی این بخش مسائل، دیگری را پیرامون حق مذکور بر می انگیزد، از جمله اینکه عناصر و محتوای این حق کدام اند؟ مرزها و خطوطی که محدوده حق موصوف را تشکیل می دهند چیست؟ مبانی تشکیل دهنده حق بر محیط زیست سالم کدامند؟ و آیا محتوا، محدوده ها، مخاطبان و عناصر و مبانی این حق، از نسبت جغرافیایی برخوردارند یا این که همه فاکتورهای متشکله

حق بر محیط زیست سالم جهان شمولند؟ به عبارت دیگر شناسایی حق بر محیط زیست سالم در نظام بین‌المللی به منزله شناسایی آن در حقوق داخلی و در این جا حقوق ایران است ، یا این که می‌بایست عناصر این حق بدون توجه به حقوق بین‌الملل، مستقلاً در نظام حقوقی ایران مورد شناسایی قرار گیرد؟ قسمت دیگر عنوان تحقیق از نظر محتوایی به دنبال پاسخ به سوالات دیگری است. اگر چه عنوان مذکور با فرض شناسایی حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران جعل گردیده است، از جمله این که ضمانت اجرای حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران کدام است؟ نحوه تعامل قوای سه‌گانه در چارچوب اصل تفکیک قوا و در مواجهه با حق شهروندان بر محیط زیست سالم چیست؟ قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران تا چه اندازه ظرفیت تحقق حق بر محیط زیست سالم را ایجاد نموده‌اند؟ مکانیسم‌های اجرای حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران چیست؟

با این حال سوال اصلی تحقیق که برخاسته از عناوین تحقیق می‌باشد، این است که جایگاه حق بر محیط زیست سالم با تحلیل تئوری حق‌ها چیست؟ و در نظام حقوقی ایران از چه تضمیناتی برخوردار است؟

نگارنده در خصوص تک‌تک سوالات فرعی و اصلی با پیش‌فرض‌هایی مواجه بوده است. فرض بر این است که حق بر محیط زیست سالم نزد دکترین، اسناد بین‌المللی، رویه قضایی مورد شناسایی قرار گرفته است و علاوه بر آن مرزها و حدود، مخاطبان حق، محتوا و مبانی، آن به طور مستقل از سایر حقوق قابل تعریف‌اند. علاوه بر اینکه شناسایی بین‌المللی آن شرط غیر کافی اما لازم شناسایی حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران می‌باشد، به نظر می‌رسد حقوق ایران نیز مستقلاً در جهت شناسایی آن گام‌هایی برداشته است. توجه به این حق در سطوح مختلف قانون‌گذاری، تشکیل رشته مستقل مرتبط تحت عنوان حقوق محیط زیست و تدریس آن در دانشگاه‌ها، توسعه نهادهای غیر دولتی و توجه رو به رشد دستگاه‌های دولتی به این مقوله، در قالب برگزاری همایش‌های زیست‌محیطی با مشارکت دستگاه‌های دولتی و نهادهای غیر دولتی، افزایش دغدغه زیست‌محیطی در سطوح مختلف جامعه از نکاتی است که به تقویت این فرض نگارنده کمک می‌نماید.

تحقیق حاضر یک تحقیق توصیفی-تحلیلی است که در گردآوری مطالب از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و در این خصوص علاوه بر منابع فارسی موجود از منابع عربی و لاتین نیز در حد بضاعت بهره‌گرفته شده است و به لحاظ زمانی، به بررسی وضعیت موجود در نظام حقوقی ایران می‌پردازد. اگر چه نگارنده ناگزیر به شناسایی این حق در حقوق بین‌الملل معاصر و بالطبع تاریخچه شناسایی آن نیز خواهد بود.

تحقیق حاضر در دو بخش مختلف تهیه شده است. بخش اول تحقیق با عنوان حق بر محیط زیست سالم از منظر حق بودن به بررسی شناسایی حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوق بین الملل و حقوق داخلی کشورها می پردازد. در کنار این مسئله، در این بخش چگونگی حق بر محیط زیست سالم نیز بر مبنای فاکتور های بررسی حق چون محتوای حق، مخاطبان حق، عناصر تشکیل دهنده حق و مبنای آن مورد توجه نگارنده قرار گرفته است. اصول محتوایی حقوق بین الملل محیط زیست از دیگر مسائل مورد بررسی در فصل دوم بخش اول است.

بخش دوم تحقیق با عنوان «جایگاه و تضمینات حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران»، به بررسی ضمانت های حق بر محیط زیست سالم در قوای سه گانه ی مقننه، مجریه و قضاییه پرداخته است. اگر چه وظیفه اصلی هر یک از قوای مذکور در نظام تفکیک قوا مشخص است اما قوه مقننه علاوه بر تضمین حق مذکور در چار چوب وظیفه ستادی خود (قانون گذاری) از طریق ابزار نظارت، تکالیف و اختیاراتی را در این خصوص عهده دار است. قوه مجریه نیز چه تحت عنوان تصویب نامه ها و اختیارات ناشی از اصل ۸۵ قانون اساسی و چه به عنوان یک دستگاه مجری قانون تضمین کننده حق بر محیط زیست سالم خواهد بود. قوه قضاییه نیز بر اساس فلسفه ایجاد خود در ایجاد بستر مناسب تظلم خواهی و فضای دادرسی عادلانه، نقش برجسته ای را در این راستا عهده دار است.

طرح پلان حاضر، بیشتر برخاسته از ماهیت حق بر محیط زیست و نگاهی است که به حق مذکور صورت گرفته است و تاکید بیشتر بر وضعیت حق بر محیط زیست سالم در نظام حقوقی ایران است لیکن چون حق بر محیط زیست سالم همانند سایر حقوق نسل سوم یک حق بین المللی است، که بدلیل ویژگیهای خاص خود منشأ بین المللی داشته و از آنجا به حقوق داخلی کشورها وارد شده است، بنابراین نگارنده ناگزیر در مقام بررسی این حق به جایگاه آن در حقوق بین الملل پرداخته است و به همین دلیل بخشهایی از تحقیق حاضر دارای وجهه بین المللی است. با این حال بخش اول به نحوی در شناسایی حق مذکور در نظام حقوقی ایران نیز گام برداشته است و نگارنده با این فرض روبروست که نظام حقوقی ایران در مقایسه با حقوق بین الملل با تفاوت هایی حق مذکور را حداقل از منظر حق بودن مورد شناسایی قرار داده است، لیکن رویه عملی محاکم و دستگاههای اداری بیانگر سستی ضمانت اجراهای تحقق حق مذکور است.

با عنایت به اینکه کشور ما از دارندگان مهم سوخت های فسیلی است و از طرفی به سرعت در مسیر استفاده از سوخت های جایگزین و صنعتی شدن گام بر می دارد و به عنوان یک کشور در حال توسعه در

صدد رشد همه جانبه بر بستر محیط زیست می باشد، توجه به حق مردم بر داشتن محیط زیست از منظر تضمین های حق مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

در پایان ضمن ابراز تشکر از همکاری صمیمانه اساتید فرزانه جناب آقای دکتر امیر ارجمند و سرکار خانم دکتر بلیک که در تهیه این پایان نامه صبورانه مرا یاری نمودند، بیان می دارد پیشاپیش به نواقص تحقیق اعتراف نموده و از سر علاقه مندی به موضوع انتقادات همه خوانندگان عزیز را به دیده منت می پذیرم.

بخش اول

شناسایی حق بر محیط

زیست سالم از منظر حق بودن

فصل اوّل

کلیّات و مفهوم حق بر محیط زیست سالم

در این فصل مباحث مقدماتی پیرامون موضوع حق بر محیط زیست سالم مفاهیم مرتبط با حق چون اخلاق محیط زیست، مصلحت عمومی در راستای شناسایی حدود حق بر محیط زیست سالم، جایگاه حق بر محیط زیست سالم در ارتباط با سایر مقولات حق و نیز در ارتباط با سایر حقوق نسل سوّم ، ویژگیهای حق بر محیط زیست سالم ، محتوای حق (اصول تشکیل دهنده و معرفّ حق) و در نهایت صاحبان حق بر محیط زیست سالم پرداخته می شود. بنابراین این فصل در پی معرفی اجمالی حق بر محیط زیست سالم و تعیین جایگاه و معرف های آن در بین حقوق شناخته شده بشری است و علاوه بر بهره گیری از ابزار های متعارف تعرفه حق به ویژه در تحلیل محتوا از برخی ابزارهای ابتکاری نیز استفاده خواهد شد.